

Nagehan Vurgun

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi, Aksaray/Türkiye
Assist. Prof., Aksaray University/Faculty of Theology, Aksaray/Türkiye

eposta: nagehanvurgun@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6785-003X>

RorID: <https://ror.org/026db3d50>

Atıf/Citation: Vurgun, Nagehan. 2026. Hârezmşah Devleti'nde Saray Kadınlarının Rolü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 14/2, 1137-1152. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1899350>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	27.02.2026
Kabul Tarihi/Accepted:	15.05.2026
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2026

HÂREZMŞAH DEVLETİ'NDE SARAY KADINLARININ ROLÜ

Öz

Bu çalışma, Hârezmşah Devleti örneği üzerinden saray kadınlarının siyasal otorite, toplumsal temsil ve diplomatik ilişkiler alanlarında üstlendikleri rolleri disiplinler arası bir yaklaşımla incelemektedir. Ortaçağ Türk-İslâm tarih yazımında kadınların çoğu zaman pasif figürler olarak sunulmasına karşın, kronikler, biyografik kayıtlar ve idarî veriler dikkatle değerlendirildiğinde saray kadınlarının iktidar mekanizmasına farklı düzlemlerde müdahil oldukları anlaşılmaktadır. Bu müdahale yalnızca aile içi nüfuzla sınırlı kalmamış eyalet idaresi, diplomatik yazışmalar ve hanedanlar arası ittifakların kurulması gibi doğrudan devlet işleyişini ilgilendiren alanlara da yansımıştır. Özellikle hükümdar anneleri ile siyasi nüfuz sahibi eşlerin, hanedan meşruiyetinin korunmasında ve merkezî otoritenin sürekliliğinin sağlanmasında aracı figürler olarak işlev gördükleri tespit edilmektedir.

Araştırma, bu bağlamda Melike Terken Hatun, Han Sultan ve Terken Hatun'un yanı sıra saray çevresindeki kadın figürlerin idarî süreçlere müdahale biçimlerini çok katmanlı bir analizle ele almaktadır. Bu müdahaleler; vezir ve emir tayinlerinde etkili olma, veraset tartışmalarında belirleyici rol üstlenme, eyalet idaresine ilişkin tasarruflarda bulunma ve saray bürokrasisi üzerinde nüfuz kurma gibi doğrudan yönetim mekanizmasına temas eden uygulamaları kapsamaktadır. Bunun yanı sıra evlilik diplomasisi aracılığıyla kurulan siyasal ağların yapısı, hanedan içi ittifakların şekillenmesindeki rolü ve bu ağların bölgesel güç dengeleri üzerindeki etkileri ayrıntılı biçimde değerlendirilmektedir. Evliliklerin yalnızca ailevi bir birliktelik değil, askerî destek, kabile bağlılığı ve siyasi meşruiyet üretimi sağlayan stratejik araçlar olduğu ortaya konulmaktadır.

Çalışma ayrıca, saray kadınlarının etkisinin yalnızca devletin yükseliş dönemleriyle sınırlı olmadığını kriz, taht mücadeleleri ve çözülme süreçlerinde de belirleyici aktörler olarak öne çıktıklarını göstermektedir. Özellikle merkezî otoritenin zayıfladığı dönemlerde, hanedan üyeleri arasındaki rekabeti yönlendirme, dış güçlerle temas kurma ve siyasi dengeyi yeniden

tesis etme girişimleri dikkat çekmektedir. Bu çerçevede araştırma, devletin siyasal istikrarı ile hanedan içi ilişkiler arasındaki karşılıklı etkileşimi toplumsal cinsiyet perspektifi üzerinden yeniden yorumlayarak, Ortaçağ Türk-İslâm siyaset kültüründe kadınların konumuna dair daha bütüncül bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hârezmşâh Devleti, Saray Kadınları, Hanedan Siyaseti, Terken Hatun, Han Sultan

THE ROLE OF COURT WOMEN IN THE KHAREZMSHAH EMPIRE

Abstract

This study examines the roles of court women in the political authority, social representation, and diplomatic relations of the Khwarazmian Empire through an interdisciplinary perspective. Although women have frequently been portrayed as passive figures in medieval Turkish-Islamic historiography, a close analysis of chronicles, biographical works, and administrative records demonstrates that court women actively intervened in political mechanisms at multiple levels. Their influence extended beyond intra-dynastic relations and encompassed areas directly connected to state administration, including provincial governance, diplomatic correspondence, and the establishment of dynastic alliances. In particular, the mothers of rulers and politically influential consorts functioned as intermediary actors in maintaining dynastic legitimacy and preserving the continuity of central authority.

Within this framework, the study offers a multilayered analysis of prominent female figures surrounding the palace, particularly Melike Terken Hatun, Han Sultan, and Terken Hatun, and investigates the ways in which they participated in administrative processes. Their involvement included influencing the appointment of viziers and emirs, playing decisive roles in succession disputes, shaping provincial administration, and exercising authority over the palace bureaucracy. Furthermore, the study evaluates the political networks established through marriage diplomacy, the role of these networks in forming intra-dynastic alliances, and their broader impact on regional balances of power. In this context, dynastic marriages are interpreted not merely as familial unions, but as strategic instruments for securing military support, tribal loyalty, and political legitimacy.

The study also demonstrates that the influence of palace women was not confined to periods of political stability and expansion; rather, these women emerged as significant actors during crises, struggles for power, and phases of political fragmentation. Their attempts to direct rivalries among dynastic members, establish relations with foreign powers, and restore political equilibrium during periods of weakened central authority are particularly noteworthy. By re-evaluating the interaction between dynastic relations and political stability from a gender-oriented perspective, this research seeks to provide a more comprehensive understanding of the position of women within medieval Turkish-Islamic political culture.

Keywords: Khwarazmian Empire, Palace Women, Dynastic Politics, Terken Hatun, Han Sultan

Giriş

Hârezmşâhlar Devleti, Büyük Selçuklu Devleti'nin çözülme sürecinde tarih sahnesine çıkmış ve kısa süre içerisinde Orta Asya, Horasan ve İran coğrafyasında güçlü bir siyasal yapı hâline gelmiştir (Cahen 1968: 223). Bununla birlikte, devletin siyasi tarihi çoğunlukla Sultan Alâeddin Muhammed ve Celâleddin Mengüberti gibi erkek hükümdarların askerî faaliyetleri üzerinden ele alınmış, saray içindeki kadın unsurlarının oynadığı roller ise uzun süre tarih yazımının dışında bırakılmıştır (Turan 1980: 56). Bu durum, Ortaçağ Türk-İslam devletlerinde iktidarın yalnızca erkekler tarafından kullanıldığı yönünde eksik ve indirgemeci bir algının oluşmasına yol açmıştır.

Oysa Türk devlet geleneğinde kadınlar, yalnızca hanedanın biyolojik devamını sağlayan figürler olarak değil, aynı zamanda siyasal iktidarın paylaşımında ve meşruiyetin yeniden üretilmesinde etkili tarihsel unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Kafesoğlu 1992: 132-134). Hârezmşâh sarayı, bu durumun en belirgin biçimde gözlemlenebildiği örneklerden birisidir. Saray kadınları, sahip oldukları akrabalık bağları, ekonomik imkânlar ve askerî destek ağları aracılığıyla devlet yönetimine doğrudan veya dolaylı biçimde müdahale edebilmiştir.

Bu çalışma, Hârezmşâh sarayındaki kadın aktörlerin siyasal etkinliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın gerekçesi, tarih yazımında eksik bırakılan kadın perspektifini gün yüzüne çıkarmak ve Ortaçağ Türk-İslam iktidar pratiklerinde cinsiyet dinamiklerini daha bütüncül biçimde ele almaktır. Araştırma yöntemi olarak, dönem kaynakları ve modern tarih çalışmaları titizlikle incelenmiş, saray kadınlarının siyasi nüfuzunu gösteren belgeler ve tarihî anlatımlar çözümlemeye tabi tutulmuştur.

1. Hârezmşâh Saray Yapısı ve Kadınların Konumu

Hârezmşâh sarayı, Selçuklu, Karahanlı ve Gazneli saray geleneklerinin bir sentezi niteliğinde, çok katmanlı bir idarî yapı olarak şekillenmiştir (Togan 1981: 312-315). Saray, yalnızca hükümdarın ikamet ettiği bir mekân değil aynı zamanda siyasi kararların alındığı, iktidarın paylaşıldığı ve meşruiyetin üretildiği bir merkez olarak işlev görmüştür (Barthold 1990: 401-404). Bu yapı içerisinde saray kadınları, özellikle valide hatunlar ve baş eşler, siyasi süreçlerin tamamen dışında bırakılmamıştır.

Harem kurumu, modern algıda olduğu gibi kadınların siyasetten yalıtıldığı kapalı bir alan olmaktan ziyade, hanedan içi ilişkilerin düzenlendiği ve saray içi güç dengelerinin şekillendiği bir merkez olarak değerlendirilmelidir (Taneri 1997: 228-231). Valide hatunlar, sahip oldukları protokol statüsü ve hanedan içindeki konumları sayesinde emirler, bürokratlar ve askerî çevrelerle ilişki kurabilmiş bu yolla karar alma süreçlerine dolaylı biçimde nüfuz edebilmiştir (Bosworth 1967: 189-191).

Saray kadınlarının konumu, büyük ölçüde hükümdarla olan yakınlık derecelerine ve mensup oldukları etnik-siyasal çevrelere bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu durum, Hârezmşah sarayında kadınlar arasında da hiyerarşik bir yapının oluşmasına neden olmuş bazı kadınlar diğerlerine kıyasla daha geniş bir nüfuz alanına sahip olmuştur (Kafesoğlu, 1992: 140-142).

2. Saray Kadınlarının Siyasal Etkisi ve Meşruiyet

Hârezmşah Devleti'nde saray kadınlarının siyasal gücü, büyük ölçüde hanedan içindeki akrabalık ilişkileri ve sahip oldukları askerî-siyasal destek ağları üzerinden şekillenmiştir (Cahen 1968: 229). Hükümdarın annesi olmak, yalnızca biyolojik bir bağ anlamına gelmemekte aynı zamanda siyasi meşruiyetin önemli bir dayanağı olarak kabul edilmekteydi. Bu durum, özellikle taht değişimleri ve hanedan içi kriz dönemlerinde daha belirgin bir hâl almıştır (İbnü'l-Esîr 1965: XII/351-353).

Saray kadınlarının siyasi etkisi çoğu zaman resmî görev ve unvanlar aracılığıyla değil, gayriresmi nüfuz mekanizmaları yoluyla ortaya çıkmıştır. Hükümdar üzerindeki kişisel etki, saray bürokrasisiyle kurulan ilişkiler ve askerî çevrelerle geliştirilen bağlar bu mekanizmaların başında gelmektedir (Köymen 2001: 281-283). Bu bağlamda saray kadınları, doğrudan karar verici konumda olmasalar dahi, alınan kararların yönünü belirleyebilecek bir etkiye sahip olabilmişlerdir.

Özellikle valide hatunlar, saray protokolünde sahip oldukları ayrıcalıklı konum sayesinde siyasi süreçlerde belirleyici bir rol üstlenmiştir. Valide hatunun onayının alınmadığı bazı atama ve görevlendirmelerin uygulanmasının güçleştiği, kaynaklarda dolaylı ifadelerle de olsa anlaşılmaktadır (Turan 1980: 61-63). Bu durum, saray kadınlarının iktidar yapısı içerisinde tamamlayıcı fakat vazgeçilmez bir unsur hâline geldiğini göstermektedir.

Ancak saray kadınlarının bu etkisi her zaman merkezî otoriteyi güçlendiren bir unsur olmamıştır. Farklı kadın unsurlarının temsil ettiği siyasal ve etnik gruplar arasındaki rekabet, saray içinde çok merkezli bir iktidar yapısının oluşmasına yol açmıştır (Togan 1981: 320-322). Bu çok merkezlilik, bazı dönemlerde devlet yönetiminin etkinliğini azaltmış ve hanedan içi çatışmaları derinleştirmiştir.

Hârezmşahlar Devleti siyasetinde etkili olan kadınlar, özellikle hanedan anneleri ve hükümdar eşleri arasından çıkmıştır. Orta Asya Türk-İran devlet geleneğinde bu kadınlar yalnızca saray figürü değil diploması, veraset ve askerî ittifak süreçlerinde belirleyici aktörler olmuşlardır. Hârezmşah Devleti'nde başlıca siyasi rol oynamış hanedan kadınları Melike Terken Hatun, Han Sultan ve Terken Hatun'dur.

2.1. Melike Terken Hatun

Melike Terken Hatun, İlarşan'ın (1156-1172) eşi sıfatıyla Hârezmşah sarayında yalnızca hanedan içi konumuyla değil, aynı zamanda meşruiyet üretimi ve siyasal ittifakların tesisinde oynadığı rol bakımından da dikkate değer bir şahsiyettir. Orta Asya Türk siyasal geleneğinde hükümdar eşleri, sembolik statüyle sınırlı kalmayan kabileler arası bağları temsil eden, askerî ve sosyal destek ağlarının sürekliliğini sağlayan etkin figürler olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede Melike Terken Hatun'un muhtemelen Kıpçak-Kanglı aristokrat çevreleriyle irtibatlı olması, İlarşan'ın bozkır kökenli güç unsurlarıyla ilişkilerini pekiştiren bilinçli bir evlilik siyaseti şeklinde yorumlanabilir (Bosworth 1996: 214-216).

İlarşan'ın vefatını takip eden taht mücadeleleri sürecinde saray kadınlarının nüfuzunun daha belirgin hâle geldiği anlaşılmaktadır. İlarşan'ın vefatının ardından tahta oğlu Sultanşah Mahmud geçmiş ancak devlet yönetimi ve askerî işlerin fiilî idaresini annesi Melike Terken Hatun¹ yürütmüştür. (Turan 1944: 67-73; Gördegir 2019: 1328). Bu esnada İlarşan'ın büyük oğlu Alâeddin Tekiş (1172-1200), Cend'de valilik görevini yürütüyor ve orada ikamet ediyordu (Vatvât 1383: 172). Rivayetlere göre Melike Terken Hatun, iktidarı tek başına elinde tutabilmek amacıyla büyük oğul Tekiş'in hükümdarlık hakkını devre dışı bıraktırmış, taç ve tahtın küçük oğluna verilmesini sağlamıştır (Ayan 2016: 22; Bünyatov 2003: 37). Hatta müellif Cüveynî'nin aktardığına göre, Melike Terken Hatun'un bir elçi aracılığıyla Tekiş'i saraya çağırarak bertaraf etmeyi tasarladığı anlaşılmaktadır. Ancak bu girişimin mahiyetini sezen Tekiş'in, siyasal konumunu güvence altına almak amacıyla Karahıtaylar hükümdarı Fuma'dan destek talebinde bulunduğu rivayet edilmektedir (Cüveynî 1999: 259-260).

İbnü'l-Esîr'in nakilleri incelendiğinde, Tekiş ile kardeşi Sultanşah Mahmud arasındaki taht mücadelesinde Melike Terken Hatun'un rolüne dair anlatının, Cüveynî'nin verdiği bilgilerden bazı yönleriyle ayrıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Tekiş, kardeşinin hükümdar olduğunu öğrendiğinde siyasal konumunu güçlendirmek amacıyla Karahıtaylar hükümdarına başvurarak askerî destek talep etmiştir (Grousset 2006: 195). Bu gelişme üzerine yenilgi ihtimalini fark eden Sultanşah, Horasan hâkimi Müeyyed Ay-aba'ya sığınmış annesi Melike Terken Hatun'un teşvikiyle Ay-aba'nın hazırladığı ordu Tekiş'e karşı harekete geçmiştir. Ancak Tekiş, rakip kuvvetleri mağlup ederek Ay-aba'yı öldürmüştür (11 Temmuz 1174) ve askerî üstünlüğü ele geçirmiştir (İbnü'l-Esîr 1987: XI/305). Bu çatışmadan sağ kurtulan Sultanşah Dihistân bölgesine çekilerek mücadeleden geçici olarak uzaklaşmış, Terken Hatun ise esir düşmüş ve akabinde öldürülmüştür (İbnü'l-Esîr 1987: XI/305).

Sonuç olarak bu durum, Hârezmşahlar Devleti'nin siyasal yapısında hanedan kadınlarının yalnızca ailevî alanla sınırlı kalmadığını, devlet ölçeğinde etkili olabilen etkin

¹ Terken adının şahsî bir isimden çok, Türk hükümdar eşleri tarafından kullanılan bir unvan niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.

güçler arasında yer aldığını göstermektedir (Barthold 1928: 332). Nitekim sonraki dönemde torunu Sultan Alâeddin Muhammed devrinde saray kadınlarının siyasal müdahalelerde bulunabilmesi, söz konusu etkinliğin münferit değil süreklilik arz eden bir gelenek olduğunu ortaya koymaktadır (Barthold 1928: 335).

2.2. Han Sultan

Han Sultan, XIII. yüzyılda yaşamış ve Hârezmşah Devleti hanedanına mensup biri olarak, dönemin Orta Asya siyasetinde hanedan diplomasisinin işlevsel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Babası, Alâeddin Muhammed olup Hârezmşah Devleti'nin en geniş sınırlarına ulaştığı dönemde, Mâverâünnehir'den İran içlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyada hüküm süren siyasi teşekkülün merkezî otoritesini şahsında temsil etmekteydi (Kafesoğlu 1992: 188). Tarihî kaynaklar incelendiğinde, onun yaşamına ilişkin bilgilerin büyük ölçüde Batı Karahanlı hükümdarı Osman ile yaptığı evlilik sonrasına odaklandığı görülür. Bu durum, evlilik öncesi hayatına dair verilerin oldukça sınırlı kalmasına yol açmaktadır. Bu sebeple Han Sultan'ın hayatını tarihsel bağlam içinde sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için, öncelikle Semerkant hâkimi Osman ile gerçekleşen evliliğinin siyasi şartları ve kronolojik gelişimi üzerinde durmak gerekmektedir. Bu evlilikle birlikte Han Sultan'ın statüsü, yalnızca hanedan mensubiyetiyle sınırlı olmayıp, devletin bölgesel nüfuz politikalarında kullanılan diplomatik araçlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

2.2.1. Orta Asya Hanedan Diplomasisinde Bir Evlilik Örneği: Han Sultan ve Semerkant Sultanı Osman

Alâeddin Muhammed devrinde (1200–1220), Hârezmşah ülkesinin doğu sınırları Karahıtay Devleti'nin baskısı altında bulunmaktaydı. Bu tehdidi dengelemek isteyen hükümdar, Batı Karahanlı Devleti'nin lideri Osman'a siyasi ittifak teklifinde bulunmuştur. Daha önce kızını kendisine vermeyen Karahıtay hanedanına karşı kırgınlık duyan Osman, sultanın bu yaklaşımını olumlu karşılamış, bağlılığını göstermek amacıyla onun adına hutbe okutmuş ve sikke bastırarak metbûyetini resmen ilan etmiştir. Semerkant halkı da Alâeddin Muhammed'i büyük bir sevinç ve ihtişamla karşılamıştır. Bunun ardından iki müttefik hükümdar bir araya gelerek Karahıtay Devleti'nin nüfuzuna son vermeye yönelik siyasi ve askerî tedbirleri müzakere etmişlerdir. Alâeddin Muhammed ile Osman, rakip güçlere karşı girişilecek askerî harekâta müşterek hareket etme hususunda mutabakata varmışlardır (Ayan 2016: 27). Bu kararın ardından Hârezmşah hükümdarı, Osman'ı da yanına alarak Karahıtaylar hükümdarı Tayangu üzerine sefere çıkmıştır (İbn'ül-Esîr 2016: 120). 1210 yılında gerçekleşen bu savaşta taraflar arasında son derece şiddetli çarpışmalar yaşanmış, neticede Hârezmşah kuvvetleri kesin bir galibiyet elde ederek rakip ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştır (Cüveynî 1999: 335-338; İbn'ül-Esîr 2016: X/120-121).

Karahıtaylar üzerine yapılan Mâverâünnehir seferinin ardından Hârezmşah Alâeddin Muhammed, Batı Karahanlı Devleti'nin hükümdarı Osman ile birlikte Hârezm'e dönmüştür. Hârezmşah, siyasi ittifakı pekiştirmek amacıyla kızını Semerkant Sultanı Osman ile evlendirmiş ancak annesi Terken Hatun, Türk geleneklerine uygun biçimde gelini ve damadı bir yıl süreyle Hârezm'de tutmuştur (Cüveynî 1999: 302). Bu esnada Karahıtaylar yeni kuvvetler toplayarak bölgeye gelmiş ve Semerkant'ı kuşatmıştır. Osman'ın uzun süre ülkesinden uzak kalması şehir halkı arasında kuşku uyandırmış, bu durum hükümdara karşı hoşnutsuzluk doğurmuştur. Gelişmelerin ciddiyetini kavrayan Hârezmşah ise Terken Hatun'dan, Sultan Osman ile eşi Han Sultan'ı ivedilikle Semerkant'a göndermesini talep etmiştir (İbnü'l-Esîr 1987: XII/224).

Han Sultan'ın Semerkant hâkimi Osman Han ile gerçekleştirdiği evlilik, Orta Asya'daki güç dengelerini düzenlemeye yönelik stratejik bir ittifak niteliği taşır. Bu evlilik, özellikle Mâverâünnehir bölgesinde hâkimiyet kurma hedefi güden Hârezmşah siyasetinin diplomatik boyutunu yansıtır. Söz konusu dönemde bölgenin önemli siyasi unsurlarından biri olan Karahanlı Hanedanı yerel meşruiyet kaynaklarını elinde bulunduruyor, bu nedenle askerî müdahale kadar akrabalık ilişkileri de nüfuz kurmanın etkili bir yolu sayılıyordu.

Bu bağlamda Han Sultan'ın evliliği, fetih temelli genişleme yerine hanedanlar arası bağ kurarak siyasi kontrol sağlamayı amaçlayan bir stratejinin örneği olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla söz konusu birliktelik, şahsî veya duygusal bir evlilikten ziyade, Orta Asya devlet geleneğinde kadınların hanedanlar arası diplomasi ve iktidar dengelerindeki rolünü ortaya koyan kurumsal nitelikli bir siyasi düzenleme olarak değerlendirilmelidir.

2.2.2 İlişkilerin Bozulması ve İttifakın Çözülmesi

Batı Karahanlı hükümdarı Osman'ın Semerkant'a dönüşünün ardından siyasi dengeler hızla değişmiş ve hükümdar saf değiştirerek yeniden Karahıtaylar ile ittifaka yönelmiştir. İbnü'l-Esîr'e göre bu tutum değişikliğinin temel sebebi, şehirde bulunan Emir Dört-Aba ve maiyetindeki Hârezmli askerlerin halka karşı sergiledikleri sert ve baskıcı davranışlardır. Osman, bir yandan şehri teslim etmek üzere Gürhan'ı davet ederken, diğer yandan şehirdeki bütün Hârezm askerlerini ortadan kaldırmıştır (İbnü'l-Esîr 1987: XII/224-225).

Bu gelişmelerden kısa süre sonra Hârezmşah Muhammed, kızı Han Sultan'a Osman tarafından kötü muamelede bulunduğunu, onu diğer eşi olan bir Karahıtay prensesinin hizmetine verdiğini ve ülkedeki Hârezmlileri öldürttüğünü öğrenmiştir (Barthold 1990: 389; Bünyatov 2003: 84; İbnü'l-Esîr 1987: XII/224-225). Bunun üzerine hükümdar, Hârezm'de yaşayan yabancılar ile Semerkantlılara karşı sert bir misilleme hareketi başlatmayı düşünmüş ancak annesi Terken Hatun'un müdahalesi bu niyetinden vazgeçmesinde belirleyici olmuştur (Ayan 2016: 27). Yaşanan gelişmelere öfkelenen Hârezmşah, Semerkant üzerine yürüyerek

askerî harekât başlatmıştır. Şehir kapıları kapatılarak savunmaya geçilmişse de, Hârezm ordusunun gücü karşısında direniş uzun süre sürdürülememiştir. Nitekim şehir ele geçirildikten sonra üç gün boyunca yağmalanmış, halkın büyük kısmı katledilmiş ve kaynakların rivayetlerine göre yaklaşık yüz bin kişi hayatını kaybetmiştir (Barthold 1990: 389).

Daha sonra Hârezmşah Muhammed, seyyidler, imamlar ve ulemeden gelen ısrarlı talepler üzerine katliamı durdurmuştur. Bu sırada Semerkant hâkimi Osman yakalanmış, bağışlanma talepleri kabul edilmemiş ve nihayetinde hükümdarın kızı olan eşi Han Sultan'ın isteği doğrultusunda idam edilmiştir (Bünyatov 2003: 84; Grousset 2006: 197; İbnü'l-Esîr 1987: XII/226). Han Sultan ile Osman arasındaki evlilik ittifakı, başlangıçta siyasi dengeyi korumaya yönelik bir uzlaşma zemini oluşturmuşsa da beklenen istikrarı sağlayamamıştır. Kaynakların aktardığına göre Osman, ilk aşamada Hârezmşahlar Devleti otoritesini tanımış, ancak kısa süre sonra daha bağımsız bir siyaset izlemeye yönelmiştir. Bu tutum değişikliğinin arkasında, Karahanlı Hanedanı ileri gelenlerinin baskısı, merkezî yönetimin vergi ve asker taleplerinin yerel elitler üzerindeki yükü ve Semerkant aristokrasisinin dış hanedan nüfuzuna karşı duyduğu tepki gibi çok katmanlı nedenler bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu şartlar altında Osman'ın kayınpederine karşı fiilî muhalefete yönelmesi, evlilik yoluyla kurulan siyasi uzlaşının sürdürülemediğini göstermektedir.

2.2.3. Siyasal Kriz ve Han Sultan'ın Konumu

İsyanın bastırılmasıyla birlikte şehir yeniden merkezî idareye bağlanmış; ancak bu süreç Osman'ın tasfiyesiyle sonuçlanmıştır (İbnü'l-Esîr 1987: XII/226). Bu gelişmeyle birlikte Han Sultan'ın siyasi işlevi de ortadan kalkmış, evlilik üzerinden kurulan diplomatik bağ fiilen sona ermiştir. Dolayısıyla söz konusu olay, hanedan evliliklerinin her zaman kalıcı siyasi istikrar üretmediğini ve yerel güç dengeleri karşısında kırılgan kalabildiğini ortaya koyan dikkat çekici bir örnek niteliği taşır. Kısa süre sonra Orta Asya'nın Cengiz Han önderliğindeki istilâ hareketleriyle sarsılması, zaten zayıflamış olan bölgesel ittifak ağlarını tamamen dağıtmıştır. Gürgenç'in Moğol istilasına uğramasının ardından (Baran 2025: 1) Terken Hatun, direnişin artık sürdürülemeyeceğini anlayarak Moğollar'a teslim olmayı kabul etmiştir. Burada ele geçirilen hazinelerle birlikte Alâeddin Muhammed'in kızları ve Terken Hatun, Cengiz Han'ın huzuruna gönderilmiştir.

Kalede esir alınanlar arasında Hârezmşah Muhammed'in kızı Han Sultan da bulunmaktaydı. Moğol hükümdarı, Sultan Muhammed'in kızlarını bazı emirlere eş olarak verirken Han Sultan'ı oğlu Cuci ile evlendirmiştir² (Nesevî 1384: 60; Ekinci ve Gördeğir 2024: 299). Nesevî'nin aktardığı bilgiler arasında, Cuci Han'ın Han Sultan'dan bir çocuğunun bulunduğu dair kayıt özellikle dikkat çekicidir (Nesevî 1384: 197). Bu rivayet, Han Sultan'ın

² Moğol hükümdarları diğer kabilelerle yapılan evlilikleri stratejik bir araç olarak kullanmışlardır.

Moğol hanedanı içindeki konumunun yalnızca siyasi ve diplomatik değil, aynı zamanda hanedanî bağlar açısından da önem taşıdığını göstermesi bakımından kayda değer bir ayrıntı niteliğindedir.

Nesevî'nin rivayetlerine göre Han Sultan, Cuci'nin ölümünden sonra dahi Moğol yönetim çevresindeki nüfuzunu ve itibarını muhafaza etmiştir. Aynı zamanda Moğol geleneği, kadınların siyasi arenada etkin olmalarını destekleyen bir yapı sunduğu için (Gördegir 2025: 27) onun, Cuci'nin oğullarına Kur'an öğretmesi ve eğitimleriyle bizzat ilgilenmesi, saray içindeki konumunun sıradan bir hanedan gelini olmanın ötesinde etkili bir statüye sahip olduğunu göstermektedir (Nesevî 1384: 197). Han Sultan, Moğol sarayında bulunmasına rağmen kardeşlerine destek olma hususunda da aktif bir rol üstlenmiştir. Nitekim Moğol idaresine dair elde ettiği bilgileri gizlice kardeşi Celâleddin Hârezmşâh'a ulaştırarak siyasi gelişmeler konusunda onu haberdar etmiştir (Nesevî 1384: 72,197).

2.3. Terken Hatun ve Saray İktidarının Dönüşümü

Terken Hatun'un soyu konusunda tarihî kaynaklarda farklı görüşler yer almakla birlikte, araştırmacıların büyük bölümü onun Kıpçak kökenli soylu bir aileden geldiği kanaatindedir (Ayan 2016: 24). Bu köken, Hârezmşâh askerî teşkilatının önemli bölümünü oluşturan bozkır menşeli unsurlarla hanedan arasında doğal bir bağ kurulmasına katkı sağlamıştır. Hârezmşâh Sultan Tekiş'in eşi³ ve Sultan Muhammed Hârezmşâh'ın annesi olan Terken Hatun'un şahsî (doğum) ismi ise kaynaklarda açık biçimde zikredilmemektedir (Cûzcânî 2015: 122).

"Terken" unvanı, Türk siyasi geleneğinde hükümdar eşleri ve hanedan kadınları için kullanılan itibarlı bir lakap mahiyetindedir. (Yorulmaz 2012: 107) Dolayısıyla mevcut veriler, onun tarih sahnesinde daha çok taşıdığı unvan ile temayüz ettiğini, şahsî adının ise tarihî kayıtlarda yer almadığını göstermektedir.

Sultan Alâeddin Muhammed döneminde Terken Hatun, yalnızca hükümdarın eşi konumunda kalmamış kendi divanı, mali kaynakları ve askerî destek ağı bulunan bağımsız bir siyasal figür hâline gelmiştir (Merçil 2015: 140). Özellikle Kanglı-Kıpçak aristokrasisine dayanan bu destek, Terken Hatun'un saray içindeki nüfuzunu önemli ölçüde artırmıştır. Alâeddin Tekiş'ten güçlü ve teşkilatlı bir devlet miras alan Alâeddin Muhammed, hükümdarlığının ilk dönemlerinde annesi Terken Hatun'un desteği ve onun mensubu olduğu Kanglı-Kıpçak askerî gücünün katkısıyla önemli başarılar elde etmiştir.

³ Müellif Cûzcânî'nin nakline göre, Alaeddin Tekiş'in Kıpçak lideri Alp Kara Uran (Akran)'ın kızı Terken Hatun ile evlenmesi, iki taraf arasında zaten mevcut olan siyasi yakınlaşmayı daha ileri bir safhaya taşımıştır. Bu evlilik sayesinde Hârezmşâh hanedanı ile Kıpçak beyleri arasındaki ilişkiler akrabalık bağı üzerinden kurumsallaşmış ve karşılıklı menfaat temelinde sağlamlaştırılmıştır.

Terken Hatun, Hârezmşah Devleti'nde saray kadınlarının ulaştığı siyasal gücün en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir (Barthold 1990: 405-407). Kaynaklarda, Sultan ile annesi Terken Hatun'un emirleri arasında görüş ayrılığı ortaya çıktığında, nihai kararın valideye ait olduğu belirtilmektedir (D'ohsson 2008: 91; Nesevî 1934: 34). Bu rivayet, onun yalnızca hanedan annesi sıfatıyla saygı gören bir şahsiyet olmadığını bilakis devlet işlerinde belirleyici konumda bulunduğunu göstermektedir. Özellikle idarî ve siyasi tasarruflarda etkili olması, saray çevresinde bağımsız bir otorite alanı oluşturduğunu düşündürmektedir.

Bazı tarihî kayıtlar, Terken Hatun'un hanedan içerisindeki muhtemel rakipleri ortadan kaldırmaya yönelik sert tedbirlere başvurduğunu aktarmaktadır. Yeni fethedilen bölgelerin yöneticileri rehin olarak Hârezm'e getirildiğinde, bunların ileride siyasi tehdit oluşturma ihtimaline karşı tasfiye edildikleri ifade edilmektedir. Bu uygulamalar, onun oğlunun iktidarını güvence altına alma amacına matuf, önleyici ve merkezîyetçi bir siyaset izlediğini ortaya koymaktadır.

Nitekim Hârezmşah Muhammed döneminde Terken Hatun'un nüfuzu, sembolik sınırların ötesine geçmiş ve fiilî bir ortak iktidar görünümü kazanmıştır. Taşındığı "Hüdâvend-i Cihân" gibi ihtişamlı unvanlar ile "Türklerin hükümdarı" ve "kadınların melikesi" şeklindeki sıfatlar, onun siyasi meşruiyetini yalnızca annelik makamına değil, doğrudan hükümlanlık iddiasına dayandırıldığını göstermektedir (D'ohsson 2008: 90). Ayrıca kendisine ait müstakil bir tuğra ve alâmet kullanması, bu otoritenin resmî ve sembolik düzlemde de tanındığını ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede Terken Hatun'un konumu, Ortaçağ Türk-İslam devlet geleneğinde hanedan kadınlarının özellikle valide konumundakilerin devlet yönetiminde ne derece etkin rol üstlenebildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Onun şahsında görülen bu güçlü temsil, Hârezmşah siyasetinde iktidarın yalnızca hükümdar şahsında toplanmadığını, hanedan içi güç dengeleri çerçevesinde çok katmanlı bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır.

Terken Hatun'un sahip olduğu güç, Hârezmşah sarayında ikili bir iktidar yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir tarafta sultan merkezli resmî iktidar, diğer tarafta ise Terken Hatun'un yönlendirdiği gayriresmî iktidar alanı bulunmaktadır (Cahen 1968: 235-237). Bu durum, kısa vadede belirli siyasal grupların güç kazanmasını sağlasa da, uzun vadede merkezî otoritenin zayıflamasına yol açmıştır.

Hârezmşah hanedan siyasetinde uzun yıllar belirleyici bir rol oynayan Terken Hatun'un nüfuzu, Moğol istilâsı sürecinde fiilen sona ermiştir. Cengiz Han idaresindeki Moğol ordularının Hârezm ülkesini istilâ etmesi üzerine saray çevresi dağılmış Terken Hatun da bu süreçte esir düşmüştür (Burgu 2011: 72).

Kaynaklarda, onun hayatının son yıllarını Moğol hâkimiyeti altında, ağır şartlar içinde geçirdiği belirtilmektedir. Rivayetlere göre bir zamanlar devlet işlerinde söz sahibi olan ve

ihtişamlı unvanlar taşıyan bu güçlü kadın, esaret döneminde büyük mahrumiyetler yaşamış hatta Cengiz Han'ın sofrasından arta kalanlarla geçinmek zorunda kalmıştır. Bu anlatım, tarih yazımında sıklıkla vurgulanan iktidarın geçiciliği temasını çarpıcı biçimde yansıtmaktadır. Terken Hatun'un 1233 yılında, sürgün ve yoksulluk içinde vefat ettiği kaydedilmektedir (Bünyatov 2003: 176). Böylece Hârezmşah Devleti'nde uzun süre siyasi dengeleri yönlendiren bir hanedan kadınının hayatı, dramatik bir biçimde son bulmuştur.

2.3.1. Çöküş Sürecinde Saray Siyaseti: Terken Hatun Örneği

Hârezmşahlar Devleti'nin Moğol istilası sürecinde yaşadığı çözümler, yalnızca askerî yenilgiler ve dış tehditlerle açıklanamaz. Saray içindeki ikili iktidar yapısı, veliahtlık mücadeleleri ve emirler arasındaki rekabet, devletin merkezî otoritesini ciddi biçimde zayıflatmıştır (Kafesoğlu 1992: 155-158). Bu bağlamda Terken Hatun'un siyasal süreçlere müdahaleleri, çöküşün doğrudan nedeni olmaktan ziyade, mevcut yapısal sorunları derinleştiren bir unsur olarak değerlendirilmelidir.

Terken Hatun ile Sultan Alâeddin Muhammed arasındaki iktidar çekişmesi, devletin kriz dönemlerinde ortak ve hızlı karar alma kapasitesini sınırlamıştır. Kaynaklar, Moğol tehdidinin belirginleştiği dönemde saray içindeki bu bölünmüşlüğü askerî ve idarî koordinasyonu zorlaştırdığını ortaya koymaktadır (Barthold 1990: 410-412). Bu durum, devletin savunma mekanizmalarının etkin biçimde işletilememesine neden olmuştur.

Terken Hatun, Kıpçak beylerini devlet teşkilâtı içinde stratejik mevkilere getirerek askerî ve idarî yapıda belirgin bir güç temerküzü sağlamıştır. Bu çerçevede bazı Kıpçak emirlerinin geniş yetkilerle eyalet idaresine tayin edildiği görülmektedir. Nitekim Otrar hadisesiyle irtibatlandırılan ve Kayır Han unvanıyla bilinen İnalıcık'ın, Terken Hatun'un akraba çevresine mensup olduğu belirtilmektedir (Yorulmaz 2012: 102). Bu durum, onun yalnızca merkezî bürokraside değil, taşra yönetiminde de kendi kabile bağlarını esas alan bir kadrolaşma siyaseti izlediğini göstermektedir.

Terken Hatun'un devlet içinde bu denli baskın bir konuma yükselmesinde, Hârezmşah Muhammed'in şahsî iktidar kapasitesinin sınırlı oluşu da etkili olmuştur. Kaynaklar, Sultan'ın askerî başarılarına rağmen merkezî otoriteyi tek başına tahkim edebilecek ölçüde bağımsız bir güç inşa edemediğini ima etmektedir. Hârezmşah ordusunun önemli bir kısmının, Terken Hatun'un teşvikiyle veya onunla birlikte gelen Türk-Kıpçak unsurlarından teşekkül etmiş olması, askerî sadakatın büyük ölçüde valide sultana yönelmesine yol açmıştır (Nesevî 1934: 34). Sultan Muhammed'in elde edilen zaferlerde annesinin rolünü göz ardı edememesi ve kendisini ona karşı müteşekkir hissetmesi, siyasi dengelerde belirleyici olmuştur. Bu şartlar altında hükümdarın validesine açık biçimde muhalefet etmesi hem askerî hem de siyasi bakımdan riskli hâle gelmiştir.

Dolayısıyla Terken Hatun'un nüfuzu, yalnızca hanedan içi bir otorite mücadelesinin sonucu değil askerî elit, kabile dayanışması ve merkezî iktidarın zayıflığı gibi çok boyutlu unsurların kesişiminde ortaya çıkan yapısal bir güç ilişkisi olarak değerlendirilmelidir. Terken Hatun'un Hârezmşah Devleti'nin çöküş sürecindeki rolü, tek boyutlu bir suçlama çerçevesinde ele alınmamalıdır. Aksine bu süreç, Hârezmşah Devleti'nin kurumsal yapısındaki kırılanlıkların ve merkezî otorite sorunlarının bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. Terken Hatun örneği, saray kadınlarının sahip olduğu siyasal gücün hem yapıcı hem de yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum, Hârezmşah Devleti'nin çöküş sürecini anlamada saray içi dinamiklerin göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

3. Hârezmşahlar Devleti'nde Diplomasi ve Evlilik Politikaları

Hârezmşahlar Devleti'nde evlilikler, yalnızca hanedan üyelerinin kişisel tercihleri doğrultusunda gerçekleşen birliktelikler değil, aksine devletin iç ve dış politikasını şekillendiren stratejik araçlar olarak değerlendirilmiştir. Hanedan mensuplarının yaptığı evlilikler aracılığıyla askerî ittifaklar kurulmuş, siyasal nüfuz alanları genişletilmiş ve farklı etnik-siyasal gruplar merkezî iktidara bağlanmaya çalışılmıştır (Togan 1981: 325-327).

Bu süreçte saray kadınları, evlilik yoluyla kurulan diplomatik ilişkilerin yalnızca araçsal unsurları olmaktan ziyade, bu ilişkilerin iç siyasete yansımalarını yönlendiren etkin şahsiyetler olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle güçlü aristokrat ailelerle yapılan evlilikler, saray içerisindeki güç dengelerini doğrudan etkilemiş bazı kadınlar bu sayede geniş askerî ve ekonomik destek ağlarına sahip olmuştur (Barthold 1990: 410-412).

Terken Hatun ile gerçekleştirilen evlilik, bu politikanın en çarpıcı örneklerinden biridir. Kanglı-Kıpçak aristokrasisine mensup olan Terken Hatun, bu evlilik sayesinde yalnızca saraya dâhil olmamış aynı zamanda kendi çevresini ve askerî gücünü de Hârezmşah yönetim yapısına taşımıştır (İbnü'l-Esir 1987: XII/362-364). Bu durum, kısa vadede devletin askerî kapasitesini artırmış görünse de, uzun vadede saray içi ikili iktidar yapısının güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Terken Hatun döneminde, hanedan mensuplarının ve tâbi hükümdarların Kıpçak aileleriyle evlendirilmesi yaygın bir uygulama hâline gelmiştir. Bu durum, askerî aristokrasi ile hanedan arasında kan bağı tesis edilerek siyasi sadakatin güçlendirilmesi amacına hizmet etmiştir. Nitekim Hârezmşah Muhammed'in annesinin akrabalarından bir kadınla evlenmesi, bu politikanın doğrudan hanedan merkezinde uygulandığını göstermektedir.

Benzer şekilde, veliaht konumundaki Celâleddin Mengübertî'nin de Kıpçakların önde gelen emirlerinden Emin Melik'in kızıyla evlendirilmesi, söz konusu siyasetin sürekliliğine işaret etmektedir (Cüveynî 1999: 339; Yorulmaz 2012: 111). Böylece Terken Hatun, askerî elit

ile hanedan arasında çok yönlü bir bağ kurarak Kıpçak unsurunu devlet yönetiminde daha etkili bir konuma taşımıştır.

Hârezmşah Alâeddin Muhammed'in oğulları Uzlagşah ve Akşah'ın, Kıpçak asıllı bir anneden dünyaya gelmiş olmaları, saray içi güç dengeleri bakımından belirleyici bir unsur hâline gelmiştir. Terken Hatun'un siyasi tercihleri incelendiğinde, hanedan içindeki veliahtlık meselesinde liyakatten ziyade soy ve kabile bağlarını önceleyen bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır.

Nitekim devlet idaresinde tecrübe ve askerî kabiliyet bakımından temayüz etmiş olan Celâleddin Mengübertî ile kardeşi Rükneddin Gursançtı dururken, Terken Hatun'un kendi soy çevresine mensup bir anneden doğan Uzlagşah'ın veliaht tayin edilmesini sağladığı rivayet edilmektedir (D'ohsson 2008: 90; Nesevî 1934: 23). Bu tercih, yalnızca annelik nüfuzunun değil, aynı zamanda Kıpçak unsurunu hanedan hiyerarşisinde merkezî bir konuma yerleştirme arzusunun da yansımasıdır.

Bu çerçevede veliahtlık meselesi, Hârezmşah Devleti'nde etnik ve askerî temelli ittifakların hanedan siyaseti üzerindeki etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Terken Hatun'un müdahalesi, Kıpçak aristokrasisinin çıkarlarını korumaya yönelik stratejik bir hamle olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tercih, ilerleyen süreçte hanedan içi rekabeti derinleştirmiş ve merkezî otoritenin zayıflamasına zemin hazırlayan unsurlardan biri olmuştur.

Diplomatik evliliklerin bir diğer önemli sonucu, saray kadınlarının devletlerarası ilişkilerde dolaylı bir rol üstlenmesidir. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek Hârezmşah Alâeddin Muhammed'in kızı Han Sultan'ın, Semerkant hâkimi Osman Han ile evlendirilmesidir. Bu evlilik, dönemin güç dengeleri ve bölgesel rekabet ortamı dikkate alındığında, bilinçli bir hanedan siyaseti hamlesi olarak değerlendirilmelidir. Nitekim söz konusu birliktelik, taraflar arasında tam anlamıyla eşit statülü bir ittifak tesis etmekten ziyade, Hârezmşahlar Devleti'nin merkezî idaresinin Mâverâünnehir sahasındaki nüfuzunu kurumsal ve hanedanî bağlarla sağlamlaştırmaya yönelik bir girişim niteliği taşımaktaydı.

XIII. yüzyılın başlarında Karahanlı hanedanı eski askerî ve siyasi gücünü büyük ölçüde kaybetmiş, Semerkant ise Hârezmşah nüfuz alanına dâhil olmuştu. Bu çerçevede yapılan evlilik, fiilî siyasi bağımlılığı hanedan bağıyla tahkim eden bir uygulama olarak görülebilir. Nitekim Orta Asya Türk-İslam devlet geleneğinde evlilikler, çoğu zaman diplomatik bir araç olarak kullanılmıştır. Evlilik yoluyla farklı hanedanlarla kurulan bağlar, barış müzakerelerinde ve ittifak süreçlerinde saray kadınlarının arabulucu konumuna yükselmesine imkân tanımıştır (Cahen 1968: 240-242). Bu durum, Hârezmşahlar Devleti'nde diplomasi alanının yalnızca resmî elçiler ve hükümdarlar aracılığıyla yürütülmediğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışma Hârezmşahlar Devleti bağlamında saray kadınlarının edilgen ve tali unsurlar olmadığı aksine siyasal, idarî ve diplomatik süreçlerin şekillenmesinde etkin rol oynayan aktörler olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Hârezmşahlar Devleti'nin diğer Türk-İslâm devletlerinden ayrılan yönlerini, özellikle siyasal iktidarın yapısı, hanedan içi güç ilişkileri ve saray çevresindeki kadınların belirleyici rolü üzerinden değerlendirmektedir. Elde edilen bulgular, Hârezmşah siyasal yapısının klasik Büyük Selçuklu, Karahanlı veya Gazneli devletlerinde görülen daha kurumsallaşmış ve hiyerarşik yönetim anlayışından farklı olarak, hanedan içi ilişkilerin ve bireysel nüfuz ağlarının devlet mekanizmasında çok daha belirleyici olduğu bir karakter taşıdığını göstermektedir. Bu yönüyle Hârezmşahlar Devleti, merkezî otoritenin görece zayıf kaldığı, saray içi dengelerin ise devlet işleyişini doğrudan etkilediği bir siyasal yapı olarak öne çıkmaktadır.

Saray kadınlarının siyasi etkisi ise bu bağlamda kurumsal bir çerçeveden ziyade şahsî nüfuz, hanedan içi yakınlık ilişkileri ve bireysel etki alanları üzerinden şekillenmiştir. Özellikle Terken Hatun örneğinde görüldüğü üzere, bu etkinin resmî bir devlet mekanizması ya da kurumsallaşmış bir temsil sistemi üzerinden değil, doğrudan hükümdar üzerindeki etkiler, hanedan içi ittifaklar ve saray çevresindeki güç mücadeleleri aracılığıyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla saray kadınlarının siyasi etkisi, resmî bir idarî yetkiye dayanmaktan ziyade, kişisel nüfuz ve gayriresmî güç ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu durumun devletin çözülme ve çöküş sürecine önemli yansımaları olmuştur. Saray kadınlarının hanedan içi rekabeti yönlendiren pozisyonları, devlet elitleri arasındaki dengeyi zayıflatmış, merkezî otoritenin karar alma kapasitesini aşındırmış ve siyasal istikrarsızlığı derinleştirmiştir. Özellikle taht mücadeleleri, atama süreçleri ve yönetsel tercihlerde kişisel etkilerin belirleyici hale gelmesi, kurumsal sürekliliği zayıflatarak devletin iç kırılma noktalarını artırmıştır. Bu iç dinamikler, dış tehditlerle birleştiğinde Hârezmşahlar Devleti'nin hızlı bir çözülme sürecine girmesinde etkili olmuştur.

Son olarak bu çalışma, Hârezmşahlar Devleti'ni yalnızca askerî gelişmeler ve erkek merkezli siyasal figürler üzerinden değerlendiren geleneksel tarih yazımı yaklaşımını aşmayı hedeflemektedir. Saray kadınlarını tarihsel analizin merkezine dâhil ederek, iktidarın yalnızca resmî kurumlar üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal ve ailevi ilişkiler aracılığıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, tarih yazımında toplumsal cinsiyet perspektifini dikkate alan, siyasal tarih ile sosyal tarih arasındaki metodolojik boşluğu doldurmaya katkı sunan özgün bir yaklaşım geliştirmektedir.

Kaynakça

- Ayan, Ergin. 2016. "Hârezmşahlar Hânedânının Evlilikleri". *Karadeniz Dergisi* (32): 13-36. (<https://doi.org/10.17498/kdeniz.279633>).
- Barthold, Vasilij Viladimiroviç. 1928. *Turkestan Down to the Mongol Invasion*. Çev. H.A.R. Gibb. Oxford.
- Barthold, Vasilij Viladimiroviç. 1990. *Moğol İstîlâsına Kadar Türkistan*. Çev. Hakkı Dursun Yıldız. Ankara: TTK Yayınları.
- Baran, Büşra. 2025. "İlhanlı Devleti'nde Saray Kadınları". Doktora Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Urfa.
- Bosworth, Clifford Edmund. 1967. *The Islamic Dynasties*. Edinburg: Edinburg University Press.
- Bosworth, Clifford Edmund. 1996. *The Ghaznavids and the Khwarazmshahs in Islamic History*. Londra.
- Burgu, Yavuz Selim. 2011. *Anadolu Selçukluları, Alâeddin Keykubad ve Zamanı*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Bünyatov, Ziya. 2003. *Hârezmşahlığı ve Enuştekinler Devleti*. Çev. Tural Rızayev. İstanbul: Derin Yayınları.
- Cahen, Claude. 1968. *Pre-Ottoman Turkey 1071-1330*. London: Sidgwick.
- Cûzcânî, Minhâc-i Sirac. 2015. *Tabakât-ı Nâsirî Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşahlar, terc. ve notlar*. Çev. Erkan Göksu. Ankara: TTK Yayınları.
- Cüveynî, Alâeddin Ata Melik b. Muhammed. 1999. *Tarih-i Cihangüşa*. Çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- D'ohsson, Abraham Constantin. 2008. *Moğol Tarihi*. Çev. Bahadır Apaydın. İstanbul: Nesnel Yayınları.
- Ekinci, Abdullah, Büşra Gördeğir. 2024. "Kural Koymadan İktidar Uygulayan Bir İlhanlı Hatunu: Kutuy". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 12(41): 297-308. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1522325>
- Grousset, Rene. 2006. *Bozkır İmparatorluğu*. Çev. Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gördeğir, Ercan. 2025. İlhanlı Tarihinin Etkin Figürleri: Bûlûğân Hatunlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 13(43): 27-43. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1579744>
- Gördeğir, Ercan. 2019. "İlhanlı Hükümdarlarının Leviratus Geleneğine Uygun Evlilikleri" *Journal of History School* 12(43): 1324-1340. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24773>
- İbnü'l-Esîr. 1965. *el-Kâmil fi't-Târih*. C. 12. Beyrut.
- İbnü'l-Esîr. 2016. *el-Kâmil fi't-Tarih*. Çev. Ahmet Ağırakça. C. 10. İstanbul: Ocak Yayınları.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin b. Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed. 1987. *el Kâmil Fi't-Tarih*. Çev. Ahmed Ağırakça, Abdülkerim Özaydın. C. 12. İstanbul: Türkiye Matbaacılık.
- Kafesoğlu, İbrahim. 1992. *Hârezmşahlar Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köymen, Mehmet Altay. 2001. *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*. C. 3. Ankara: TTK Yayınları.
- Merçil, Erdoğan. 2015. *Selçuklular Zamanında Dîvân Teşkilâtı (Merkez ve Eyalet Dîvânları)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Nesevî, Şihabeddin Muhammed Hurendezi Ziyderî. 1384. *Siretü's Celâlüddin Mengübirni*. Tah. Mucteba Minoyi. Tahran.

- Nesevî, Şihabüddin Muhammed b. Ahmed b. Ali. 1934. *Celalüttin Harezemşah*. Çev. Necip Asım Yazıksız. İstanbul: Devlet Matbaası Yayınları.
- Taneri, Aydın. 1997. "Hârezmşahlar". ss 228-31 içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 16. Ankara:TDV Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi. 1981. *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Turan, Osman. 1944. "Terken Unvanı". *Türk Hukuk Dergisi* (1): 67-73. (<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/66813>).
- Turan, Osman. 1980. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Vatvât, Reşîdüddîn. 1383. *Nâmehâ-yi Reşîdüddîn Vatvât*. Haz. Kâsım-ı Tûyserkânî. Tahran.
- Yorulmaz, Osman. 2012. *Geçmişten Günümüze Kanglı Türkleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

